

Tarihsel Süreçte Kadının Gelişimi ve Ekonomideki Rolü: Toplayıcı Kadından Günümüz Kadınına Dönüşüm

The Development of the Women and Its Role in the Economy in Historical Process: Transformation from the Gathering Woman into Today's Woman

Bilge AFŞAR*
Süleyman ÖĞREKÇİ**

ÖZ

Bu çalışmada ilk çağlardan günümüze kadar kadının sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimi incelenerek ekonomideki yeri ele alınmıştır. Kadının ekonomideki yeri tartışılırken sadece üretim, tüketim boyutunu ele almak yetersiz kalmaktadır. Çalışmanın geneline yayılan ataerki yapılanma tek bir başlıkla yani salt bir ekonomik çözümle bağlantılı olmamış tüm diğer toplumsal yapılanmaların da burada etkin olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar modern kapitalizmin değişim sürecinde yedek bir işgücü potansiyeli olarak bilinçli ve güdümlü bir üretimi gerçekleştirmişlerdir. Aslında, bir yandan ekonomik diğer yandan sosyo-kültürel çalışma bir araya geldiğinde görülmesi gereken de budur ki hiçbir ekonomik değer üretilen kültürel değerlerden bağımsız değildir. Bu sebeple çalışmanın amacı aynı zamanda kadının kültürel ve siyasal gelişim evresini, felsefi ve sosyolojik boyutta ele almak ve kadınların sahip olduğu sosyo-demografik özellikleri, kişisel karakteristik özellikleri ve yetileri de çağlar itibariyle incelemek olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Kadın, ekonomi, ataerki, sanayi devrimi, toplumsal dönüşüm

* Yrd. Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslar arası Ticaret Bölümü. bilge.afsar@karatay.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, suleymanogrekci@hotmail.com

ABSTRACT

In this study, examining the socioeconomic and cultural development of woman from the early ages to the present days, her place in economy has been handled. While the place of woman in economy is discussed, it remains inadequate to emphasize only dimension of production-consumption. Patriarchal structuring, spread across the study, had not been related to only one heading i.e. to an absolute solution and it was observed that all other social structuring was also effective here. Women, in the changing process of modern capitalism, as a reserved labor force potential, realized a conscious and directed production. In fact, when a study is brought into together, that is social, on the one hand, and sociocultural, on the other hand, what is necessary to be seen is that any economic value is not independent from the cultural values produced. Therefore, the aim of the study has become to handle the cultural and political developmental phase of women in the philosophical and sociological dimension and examine the socio-demographical features, personal characteristics, and abilities woman have in respect with ages.

•

KEYWORDS

Woman, economy, patriarchal, industrial revolution, social transformation

GİRİŞ

Kadın ilk çağlardan itibaren her alanda var olma savaşı vermiştir. Dünya var olduğu ilk günden bu yana gelişmişlik düzeyi düşük olan ekonomilerde kadınların geleneksel rollerinin ve çalışma hayatlarının dışına çıkabilmeyi başaramadıkları görülmektedir. Bu kısır döngünün nedenini sadece ekonomik olarak irdelemeye çalışmak toplumu bir bütün olmaktan çıkarmaya çalışmaktan öteye gitmeyecektir. Dolayısıyla olayın sosyo-kültürel nedenleri de bu çalışmanın içeriğinde yer almıştır.

Sorunun temellendirilmesine sosyo-kültürel açıdan bakıldığında, kadınların toplumsal yeniden üretim bağlamında kültürel ve ekonomik yapılanma içinde edilgen bir konumda kalmaya zorlanmalarının anlaşılmasıyla mümkün olduğu gözlemlenmiştir. Ne var ki konunun derinliğine karşın konuya ilişkin verilerin yetersizliği sorunun açığa çıkmasında temel bir engel olsa da sosyo-ekonomik bağlamda gözlemlendiğinde kadınların temel bir çıkmazının da toplumsal ikincilleştirme sürecinde ataerkinin ayrıksı konumunda yattığını söylemek mümkündür. Bu durum itibarıyla ele alındığında kadınların tarihsel sömürsü ekonomi ve kültürel değişimlerin paralelliğinde derinleşerek modern süreci de kapsayacak biçimde aşamalara sahne olmuştur. Pek tabidir ki “ataerki” her şeyin gözlemlenebileceği bir genel anlatım olamaz ama konuya ekonomi özelinde yaklaşıldığında toplumsal ikincilleştirmeyi modern devlet ile birlikte sindirilen ataerki tipolojisinde görmekteyiz. Ataerkinin kadın üstünde ki dayatmacı rolüne Antik Yunan Polis yönetimlerinden günümüz dünyasının toplumsal yönetimlerine kadar rastlıyoruz. Burada göze çarpan konumu ile bakıldığında ataerkinin gelişmesinde her zaman “endüstrileşme” süreçlerinin de gelişim gösterdiğine tanık oluyoruz. Klasik Yunan yönetimlerinde ataerki nasıl gelişti ise 16. Yüzyılla birlikte aynı zeminde gelişmiş ve nihayet endüstri devrimiyle (19.Yüzyıl) bu sürecin katmerleşerek derinleştiği gözlemlenmiştir ki bu paralellik bir tesadüften öteye gitmektedir.

Ekonominin temel bir değişim aşaması olarak modern kapitalist sürecin tarihsel gelişim aşamaları incelendiğinde göze çarpan yanıyla her zaman endüstriyel gelişimin paralelinde işgücü yaratımını da barındırmıştır. İşgücü zaman içinde değişim aşamaları geçirmiş ama kadınların bu farklılaşma dönemlerinde bir şekilde “ikincil” konumda kalmaya zorlandığı görülmektedir. Modernite kendini yaratırken kadınların geri planda kalmasını istiyordu ki böylece erkek ile olan bu modern devletin “evliliği” Fransız devrimiyle de yenilenerek devam etmiş oldu. Fransız devrimiyle temellendirilen özgürlük ve haklar savunusunda kadınlar bırakınız beklentileri ele geçirebilmeyi

karmaşıklaşan endüstriyel toplumda daha da derin sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden çalışmada 1848 sonrasına dair ayırım bilinçli olarak yer almıştır. Gerçekte kadın haklarına dair temel çabaların 1848 yıl dönümüyle yakın ilişkisine dikkat çekmek gerekir. Bu gösterge bir kere toplumsal bir değişime işaret ettiği gibi “emek-işgücü” temelinde de yeni gelişmelere kaynaklık etmiştir. Tam da burada işçi haklarından kadın ve çocuk haklarına kadar zamanla gelişen bir dizi başlıkların çıkış noktasına yani emekçilerin başkaldırısına tanık olmaktadır. Bu sürecin kadınlar için bir kazanım sağladığı gerçektir. Ancak kadınların toplumsal rolleri bağlamında konuya eğildiğimizde bu kazanım üstü örtük bir biçimde ikincil politika süreçlerini inşa etmiş (sözelimi oy hakkı, geceleri çalışma yasağı vs. aslında dönemin politik muhafazakârlığını pekiştiriyordu), kadın haklarının ikircikli konumundan çok daha etkin bir fayda sağlama imkânını doğurmuştur. Bunun ilk göstergesi kadınların annelik rolüyle ilişkili ekonomik ve politik zeminde bir ayırımın ortaya çıkmasıdır ve bu realitenin endüstriyel toplumda bir toplumsal hiyerarşiyi pekiştirmiş olmasıdır. Bu temel ikilem içinde kadınlar sadece bir emek gücü savunucusu olarak değil aynı zamanda toplumsal üretimin temel konusu olarak annelik haklarının da savunucusu konumuna bürünmüştür. Elbette kentselliğin yoğunlaştığı sanayi toplumunda kadınların bireysel etkinlikleri daha da artmıştır. Ancak bu artış onların ikincil konumda kalmasına ek bir getiri sağlamanın ötesinde de değildir. Diğer anlamda artan ihtiyaçlar ve geçim süreçlerinde ki yaşamsal çeşitlilik kadınları çalışma yaşamına sürüklemiş ve bu durum doğrudan ikincil piyasaların oluşma sebepleri arasına girmiştir. Endüstriyel ekonomi kadınlara zamanla hizmet sektöründe çalışma alanları sağlamış ve bu durum, onların daha az getiri sağlamasına neden olarak ev işleriyle birlikte erkek egemenliğin (ataerki) pekişmesini sağlamıştır. Özellikle II. Dünya savaşından sonra kadınların çalışma yaşamına daha çok dâhil olduğu görülse de savaş ekonomisinin dışında kadınlar yeniden daha az getiri sağlayan ortamlara sürüklenmişlerdir. Böylece erkekler getirisi yoğun işlerde etkinliklerini arttırarak kamusal alanda daha etkin olmayı da başarmış olmuşlardır. Bu temel toplumsal hiyerarşininin 1980 sonrası dönemde biraz daha silikleştğine tanık olunsa da burada da kadınların kariyer sahibi olma ile annelik rolü arasında meydana gelen çatışmanın arttığı gözlemlenmektedir. Bu ise sektörel bir cinsiyet ayırımını çeşitlendirmiş, kadın işgücünün hizmet sektöründe yoğunlaşmasıyla neticelenmiştir.

Günümüz itibariyle ise kadının ekonomide yer alamama nedenlerine baktığımızda pek çok engel karşımıza çıkmakla birlikte eğitim düzeyi ve düşük ücret politikası en önemli iki unsur olarak görülmektedir. Kadının ekonomide

neden ikinci planda olduğunun araştırılmaya başlanması kadının kendi değerine sahip çıkmasının da kapısını aralamıştır. Unutulmamalıdır ki ekonomik gelişmişlik kadın erkek ayrımına gitmeden her bireyi ekonomiye kazandırmakla gerçekleşecektir.

İşgücü piyasasında kadın çalışan oranı arttıkça kadına özgü sorunlar da hem artmış hem de çeşitlenmiştir. Kimliği işlevine göre şekillenen kadın genellikle daha düşük ücretle çalıştırılmakta ve emeğinin karşılığını büyük oranda alamamaktadır. Ve görülmektedir ki bu ve benzeri nedenler kadını ekonomide üretici kimliğinden uzak bırakmıştır. İş hayatında başarılı olan ve tuttuğunu koparan kadınlara “erkek gibi kadın” benzetmesinin yapılması da olayın tartışılması gereken başka bir boyutudur. Yüzyıllardır süre gelen bu anlayışı değiştirmek kolay olmamakla birlikte toplumsal eğitimin kadına kadın kimliğini kazandırabilecek güçte olduğu aşikârdır.

1. TOPLAYICI KADINLAR (İLKEL DÖNEMLERDEN ORTAÇAĞ’ A)

İnsanlar doğdukları yaşam alanı içinde belli bir kültür çevresine sahip olurlar; 20. Yüzyıl’ da doğmuş biri ile MÖ 10 bin yılında avcı-toplayıcı bir kültür içine doğmuş biri arasındaki fark, farklı kültür çevresi içinde dünyaya gelmiş olmalarıdır. Mağaralarda¹ yaşam olanağı bulan insanlardan gökdelenlerde yaşamı planlayan insanlara kadar kültür insanın üretim ve tüketim ilişkileriyle gelişip çeşitlenmiştir. Kültürün bu işlevsel konumu, zaman içinde insanların bütünsel yaşamına ayrımlar ve farklılıklar da getirmiştir. Bunun en belirgin nedenlerinden birisi “toplumsal” olma ihtiyacı ve bunun dayattığı farklılıklar içinde bir uyum sürecidir. Bu anlamda düşünüldüğünde ‘kültür ve uyarlanma’(Haviland ve Prins, 2008: 130-131) insan yaşamı için elzemdir.

İnsanoğlunun yaşam olanağı çabası içinde geliştiği ve bu gelişiminde aletler icat ettiği, böylelikle de yaşamın kurumlar çerçevesinde çeşitlendiği üstüne genel bir kabul görüş vardır. Kurumsallaşma ve çeşitlenme zaman içinde meslekleşmeyi getirmiş böylelikle toplumsal yapılar meydana gelmiştir (Malinovski, 1992: 33). Bu toplumsallık içinde iş ayrımları ortaya çıkmış ve kadınlar, iş bölümü çerçevesinde toplayıcılıkla –besin toplama, ev işleriyle vb.

¹ M.İLİN –E.SEGAL, insan nasıl insan oldu, say yayınları, çeviri: A. ZEKERYA, 2009: 42-43. *Yazara göre insanların mağara yaşantıları oldukça detaylıydı; doğanın verdiği bu hazır yapıyı insanlar, el işçilikleriyle yaşam olanağı haline dönüştürmüştü. Örneğin mağaranın bir köşesinde avlanan hayvanlar için ambarlar vardı.*

uğraşma gibi ayrımlara tabi olmuşlardır (Haviland ve Prins, 2008: 332-333). Kadınların bu işlevleri onların aile kurumundan uzak kalması ya da aile ile ilgili sorumluluklarından feragat etmesini engellememiş ancak bu onlar açısından daha külfetli bir yaşam meydana getirmiştir. Bunun en belirgin örneğini anne ile çocuk ilişkisinde görmek mümkündür. Anne bir çocuk için yaşamının ilk basamaklarında en önemli figür olarak karşımıza çıkar (Giddens, 2013: 205). Kadınların kendilerini, erkeklere göre daha “özel” bir algı içinde görme çabaları annelik duygularıyla yakından ilgilidir. Başka bir ifade ile söylenebilir ki bir kadın bir erkekten daha çok özel alanı önemser ve bu erkeklerin kamusal alanda daha yoğun vakit geçirmeleriyle de ilişkilidir.

Tarım toplumları birden ortaya çıkmamıştır. Öncelikle bahçe tarımı denilen ve hayvanların evcilleştirilmesinin de temelini teşkil eden bir süreçten söz edilebilir. Bu ilk tarım sistemlerine kırsal hayvancılıkla iç içe geçmiş hayvanlar için otlak araziler meydana getirme şekilleridir. Bu tarımsal sistem bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesiyle başlamıştır (Mazoyer ve Roudart, 2009: 54-55) ve zamanla geliştirilen teknik aletler sayesinde geniş bir uygarlık haline dönüşmüştür. Söz konusu uygarlık MÖ 8000 ile 6500 civarında Mezopotamya çevresinde ortaya çıkmış ve oradan tüm dünyaya yayılmıştır (McNeill, 1989: 21). Bu durum açıkçası insanların, gezici bir yaşamdan yerleşik bir yaşama doğru ilerlediğini gösteren değişimdir. Bu yeni toplumsallık ile birlikte yönetim şekillerinin yanı sıra ayrıca ekonomik biçimlerde değişime uğramıştır. Yerleşiklikle birlikte toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştır çünkü toplumsallık iş yönetimi demektir; böylece mülkiyet kavramı ve zaman içinde ticaret toplumsal yapıda yer edinmiştir (Beer, 2012: 23). Bu durum yani söz konusu iş bölümü ve toplumsallaşma içinde kadınlar; en eski bilgilere göre ve eldeki kaynaklara göre “ev-işleri” ile ilgilenen, zaman içinde özgürce seyahat etse de kendine özgü gelir olanağının çok nadir olduğu bir yaşamsal geçmişe sahiplerdi (Freeman, 2013: 67).

İlkel dönemlere has olan üretim ve onun bölüşümü, yerleşiklikle birlikte temel değişimlere sahne olmuştur. Üretim araçları örneğin bir ekim esnasında kullanılan tüm araç ve gereçler zamanla farklı bir grup tarafından yönetilir hale geldiğinde yeni bir sistem meydana gelmiş oldu. Bu yeni dönemde toplumsal bütün yerini sınıfsal bir toplumsallaşmaya terk etti (Wolf, 2000: 18). Bu temel ayrımla ortaya çıkan yeni yaşam biçimine medeniyet tasviri olarak bakılmıştır (Wolf, 2000: 19). Bu temel değişimin ardında yatan en belirgin unsur yerleşiklikle birlikte gelişen teknik ve onun getirdiği ihtiyaç fazlası üretimdir. Bu sayede insanlar belli bir zaman sonunda “zanaat” denilen ve sınıfsal ayrımı

temellendiren iş bölümlerine sahip oldular. Uygarlığın inşası ise sözü edilen yapısal değişimlerin üstünde ortaya çıkmıştır (Ponting, 2011: 60-61). Aslında tüm bu olup bitenler kadınlar açısından bakıldığında yeni bir kamu yaratımı içerisinde ataerkil bir dünya tasviridir. Bu tasvirin altında yatan ilk ayrım kent-kır ayrımıdır ve bu süreç zaman içinde erkek kadın ayrımını da temellendirmiştir. Aslında 'Polis' kavramı bir kavram olarak doğrudan sözünü ettiğimiz ayrıma işaret eder; sistemli bir yaşam olanağını içerir (Thomson, 1991: 79). Bu ayrım, üretkenlerle bu üretimlere el koyanlar arasında meydana gelen sert bir ayrımdır ki polis aynı zamanda bu ayrımın meşrulaştırılmasıdır (Wood, 2013: 30-31).

Polis bir yönetim ve yaşam biçiminin değişikliğini sergilerken aynı zamanda kadınların konumu açısından da derin bir değişim nedenidir. Her şeyden önce kadın, Yunan Polis yönetimi içinde kölelerle yakınlık arz eden haklara sahiptir; onlar için en uygun kelime himaye edilen varlıklardır (Sowerby, 2012: 87). Bu durumda kadınlar Yunan kent-devletinde evlerinde ev-işleriyle, dikiş işleriyle meşgul olmuşlardır (Freeman, 2013: 212). Bu durum ise yerleşik düzende kadınlara kamusal alanın kapatılması anlamına gelmektedir. Thomson, eski yunan toplumlarında meydana gelen meslek çeşitlerinden söz ederken 'moira'lar diye bilinen kadın ebelerden söz etmekte ve onların aynı zamanda iplik işleriyle yani elbise dikme işleriyle meşgul olduklarını anlatmaktadır. Bu anlamda kadının Antik Yunan medeniyetinde edindiği konum evlilik kurumuyla ilgilidir ve bireysel olarak belirli bir öneme sahip olamamıştır. Aslında evlilik bir kurum olarak ekonomik temelli ortaya çıkmış (Bates, 2013: 299) ve zamanla siyasal bir zemine kaymıştır. Toplumsal cinsiyet bu siyasal ya da otorite temelinde bir konuma sahip olsa da aslında ekonomik bağlamda da kadın ikincil konuma yerleşmiştir (Pelizzon, 2009: 31). İnsanoğlunun bu serüveni iki şeyin sürekli başarılmasıyla yakından ilişkili olmuştur; birincisi doğanın güçlüklerine karşı ellerinin ustalıkları sayesinde alet üretebilmek ve ikincisi diğer canlı türlerinden farklı olarak uyum sağlayabilmektir. Tarım toplumlarından söz edildiğinde burada aletlerin geniş bir yeri vardır ve özellikle toprağın daha çok işlenmesi daha çok ürün sayesinde de besin olanaklarının artması alet üretimleriyle çok yakından bağlantılıdır. Örneğin, MÖ son çağlarda kullanılan hafif saban tarım arazilerinin daha etkin biçimde işlenmesine imkân tanımıştır (Mazoyer ve Raudart, 2009: 267). İnsanlar taş aletlerden demir aletlere geçtiğinde (Faulkner, 2012: 36-37) önceleri sadece etinden beslendiği hayvanların evcilleştirilmesinden ekim işleri için kullanılan hayvan teknolojilerine kadar sürekli bir yenilik icat edegelmişlerdir. Aslında tüm bu çeşitlilik bizlere insanoğlunun toplumsallaşma sürecini göstermektedir

ve her toplumsallaşma sürecinde ortak olarak karşımıza çıkan uzmanlaşma toplumsal cinsiyetin de temel nedenlerinden olmuştur. Kadınlar, işte tam da bu oluşum sürecinde gözlemlendiğinde tarihi veriler ışığında denilebilir ki; toplumsal zenginleşme ile birlikte gelişen kurumsal çeşitlilik içerisinde “annelik” mesleğine giderek daha çok bürünmüşlerdir (Faulkner, 2012: 36-37). Örneğin, demir çağı dönemleri olarak gösterilen MÖ 1200’li yıllar metalürji mesleğini derinleştirmiş ve bu yeni dönemde askeri sistemlerde tarımsal işleyişlerde demirin etkisini arttırmıştır (McNeill, 1989: 52). Aslında tüm bu değişimler erkeklerin kamusal alanda daha çok öne çıkmaları anlamına gelmektedir. Kadınlar ise bu süreç içinde evde kalarak yeni değişen toplumsal düzen için çocuk yetiştirme ve ev işleriyle meşgul olma durumuna daha çok adapte olmaya zorlanmışlardır. Doğrusu savaş teknolojileri arttıkça erkeklerin ev dışında olma zamanları da artacağından kadınlar erkeklere bağlı olmaya yönelik bir yaşama zorlanmışlardır.

2. ORTAÇAĞ DÜNYASINDA KADIN VE EKONOMİ

Ortaçağ’ da Avrupa milletleri ekonomik sorunlarla boğuşuyordu ve Bizans İmparatorluğu’ nun en önemli gelir kaynağı olan Akdeniz ticareti İslam uygarlığının hâkimiyeti ve başka diğer unsurlarla olan savaş nedeniyle ciddi anlamda sekteye uğramıştı. Bu süreç Ortaçağ Avrupa toplumunun tarımsal ekonomiye zorunlu kalmasına neden olmuştur. Bu sözü edilen zorlama tarımsal teknik değişimleri de tetiklemiştir. Aslında ortaçağda gelişen ağır sabanlı tarım sektörü, Batı’nın kırsal ekonomisini Modern çağ açısından ciddi bir başlangıç olarak görülmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2009: 202).

Ortaçağ dünyasının insanında yaşamın genel karakterinde ortalama yaklaşım, mistik, aklın ve mantığın eleştirel tutumunun zayıf olduğu, değer yargısının ‘mutlak’ bir süreç içerisinde değerlendirildiği bir dünyadır (Beer, 2012: 145). Böylesi bir dünyanın temelinde çıkış aşamasında Hıristiyan teolojisinin etkisini göz önünde bulundurduğumuzda Aziz Augustinus’u görürüz (Roberts, 2010: 231). Bu perspektif yakından gözlemlendiğinde Avrupa Ortaçağ dünyasının kilise kurumuyla ya da bu kurumun gelişmesiyle ve onun yaşam pratiği ile ilgili etkileriyle olan bağlamı anlaşılabilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlık Doğu Roma imparatorluğunun Bizans İmparatorluğuna dönüştüğü bir tarihsel sürecin içinde yerleşikliğini güçlendirmiş ve kurumsal olarak da toplumsal yapıya sızmayı başarmıştır (McNeill, 1989: 190-191). Bu öğretinin “akılcı” yanı hızla etkili olmuş ve 10. Yüzyıla gelindiğinde etkili bir biçimde Batı dünyasında yer edinmiştir (Braudel, 2014: 380). Hıristiyanlığın toplumsal etkisinin bir önemli tezahürüne aile

kurumu üstündeki dönüştürücü gücüyle tanık olmaktadır. Her şeyden önce kilise akraba evliliklerinin hemen her çeşidine karşı yasaklar getirmiştir (Goody, 2004: 35-36). Konuya daha derin bakıldığında kilisenin, evlilik ve aile üstündeki etkileri özellikle 12. Yüzyıldan itibaren ruhani ve kurumsal bir temelde yerleşmesinin sağlanması adına değişim geçirmiş ve erkeğin aile içinde öne çıkmasını sağlamıştır (Yalom, 2002: 46). Böylesi bir değişimin temel nedeni, üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimlerdir ve aile üyelerinin derebeyi için çalışıyor olmalarıdır (Can, 2013: 75). Bu değişimin temel çıkış noktası ise 10. Yüzyılla birlikte gelişen feodal düzendir.

Pelizzon, kadınların bu dönemlerde 11. Yüzyıl itibariyle yaşadığı değişimler üstüne yaptığı incelemesinde feodal dönemde kadınlar hakkında oluşan muğlâklığı döneme ilişkin tanımlama eksikliğinde görmekte ve 'ataerki' ile dönemin yararcı tutumu arasında ilişki kurmaktadır (Pelizzon, 2009: 48). Böylesi bir ataerkinin ortaya çıkmasında feodal düzenin toprak sisteminin önemi ortadadır. Bu sisteme göre köylü kesimi toprağı terk edemezdi ve senyör bu kesim üstünde hak sahibi olan derebeyi idi (Altaş, 2011: 324). Serflik sistemiyle birlikte doldurulmaya çalışılan bir işgücü kaybı her şeyden önce toplumsal yapıda aile kurumunun da dönüşümünü gerekli kılmıştır. İşte bu anlamda kadının aile içindeki etkisi feodal dönem öncesine göre daha da gerilemeye başlamış kandaşlık örfü yerine etkili olan doğal hukuk¹ çerçevesinde kilisenin ve aristokrasinin kadınlar üstünde ki etkisi artmıştır (Pelizzon, 2009: 67). Kandaşlık örfü aile içinde dayanışma demektir ki senyör açısından bu dayanışma ekonomik bir avantaj anlamına geldiğinden desteklenmesi gereken birliktelik olarak karşılık buluyordu (Bloch, 2014: 218). Ne var ki kilisenin bir kurum olarak etkin olması, aile içinde babayanlılığın öne çıkmasına ve kadının evlilik aracılığında erkeğin etkisinde kalmasına neden olmuştur (Goody, 2004: 39). Bu temel değişimin bir diğer nedeni ise kilisenin toplumsal ve siyasal anlamda vaaz ettiği ve Tanrıdan şeytana kadar ilerleyen hiyerarşik bir siyasal terminolojinin ortaçağ siyasal dünyasında edindiği etkidir (Tannenbaum ve Schultz, 2008: 152). Gerçekten de Ortaçağ dünyası kendi içerisinde farklı buluşmaları barındırmış bir tarafta ara dönem anlamına bu sayede sahip olmuş, dahası sonraki modern çağlara doğru derin atılımların da izleğini yaratmış bir çağdır. Böylesi bir dönemde feodalizm zorunlu bir biçimde tarım rejimini sağlama almayı amaç edinmiştir. Bu süreç miras haklarından askeri

¹ Hazlitt'e göre tabii hukuk, tarihsel köken olarak incelenmiş ve ortaçağda tabii hukukun –mantıksal bir köken olarak yorumlandığında Tanrısal bir temele dayandırılmıştır. Bu anlamda düşünüldüğünde örfi hukuk yerine kilisenin etkisinde oluşan, siyasal bir hiyerarşi içinde Tanrısal bir hukuk düzeninin etkisine tanık olunmaktadır.

yapılanmaya kadar toplumsal düzende bir dizi değişiklikler anlamına gelmekte idi (Faulkner, 2012: 120). Bu süreçte ortaya çıkan kentleşme olgusu özellikle 11. Yüzyıldan itibaren bireysel güçlerin değil ama özgürlüklerin ortamı olarak yorumlanmıştır (Benevole, 2006: 45). Bu bağlamda düşünüldüğünde ortaçağ dünyasında kadın tam olarak tarihlendirilemese de feodal sistemin toplumsal hiyerarşisi içinde erkeğe bağlı bir konuma yerleşmiş ama bu durum kadınların üretim içinde görece özerk olmasını da engelleyememiştir.

Ortaçağ lonca sistemine¹ ilişkin mesleki kuruluşlar hakkında net bilgilere ulaşmak zor olsa da, 11. Yüzyıl tarihli döneme ilişkin notlar düşülmüştür (Brizon, 1977: 18). Doğrusu, 10. Yüzyılla birlikte gelişen feodal sistem ilk dönemlerinde tarımsal ekonomiyi güçlendirmeyi amaç edinmiş ve ortadan kaybolan köle işgücü yerine serflik sistemini yaratmıştır (Pelizzon, 2009: 78). Bu açıdan bakıldığında kadınlar hakkında bilinenler aile ve toplumsal değişimler ışığında ele alındığında kadınların ev işleriyle ilgilendikleri ya da senyörün özel işlerine yardımcı olduğudur. Ancak zaman içinde gelişen endüstri sayesinde kadınların bir süre dokumacılıkla uğraştığı gelişen kentleşme ile birlikte dokumacılığın daha çok erkeklere tahsis edilirken kadınların iplik eğirme işleriyle yoğunlaştığına tanık olunmaktadır. 12. Ve 13. Yüzyılın verilerinde kadınlara dair daha geniş bilgiye sahibiz. 13. Yüzyıldan itibaren kadınların kocasına tabi olduğu daha net gözlemlenmiştir (Yalom, 2002: 47). Yalom' un tespitlerine göre kadın gerçekten de kocasının emri altına alınmış bir durumda idi. Elbette bunun nedeni “ortak ev” sistemiyle ilgilidir ve burada temel amaç, toprakların işlenmesinde ailelerin iş birlikçi çalışma imkânını sağlamaktı.

12. yüzyıldan itibaren toplumsal iş bölümünün belirginleşmeye başladığı ortadadır. Bunun temel nedeni kentleşmedir ve kentler elbette sınırlı ölçeklerde de olsa kırsal alanda basit ekonomiyle meşgul olan insanı ticaret ve ekonomi insanına dönüştürme merkezleri idi (Sennett, 2011: 137). Endüstriyel gelişme arttıkça erkek iş bölümünde daha kamusal alana doğru ilerlerken kadın daha çok geride kalan işlerle meşgul olmuştur. Yün işlerinden iplik eğirmeye, koyun bakıcılığından senyörün ev işlerine kadar her tür ikincil işler kadına ait olurken erkek zanaat kesiminde ilerliyordu. Bu dönemlerde kadınlara dair baskı daha da artmıştır. Örneğin kadın, veraset işlemlerinde kocasının iznine tabi olmaya başlamıştır.

¹ FROMM, Ortaçağ lonca sistemiyle ilgili olarak, döneme ilişkin tekelleri bir sisteme sahip olduğu ve belli zümreler arasında etkin olduğu ve ancak loncaya kayıtlı olanların ise görece daha özgür olduklarını not düşmüştür.

13. Yüzyıl uluslararası ticaretin arttığı dönemler olmuştur. Örneğin pazarların artması bu yönde bir değişimin belirleyici nedenidir. Kilisenin ve toplumsal düzenin burada bir etkisi vardır ve ortaya “evrensellik” ölçütü çıkmış, Batı toplumları yeni bir dünyanın eşliğinde kendilerini belirleme süreci içine girmişlerdir. İngiltere feodal yapısı ise esnekliği nedeniyle kadınlar açısından daha olumlu bir hava yaratmıştır. Feodal sistemin parçalı yönetiminde İngiltere istisna bir ülke olarak söz konusu kentsel oligarşik yönetimler içinde merkezi gücün lortlar üstündeki etkisinden söz edilmiştir (Wood, 2013: 184-85). İngiltere’de yer edinen bu esnek feodalite kadınların daha özgün biçimde ekonomik hayata girebilmelerine etki etmiştir. Örneğin 14. Yüzyıl da kadınlar kendi başlarına uluslararası ticaret yapabiliyor, nakit ve kredi akışlarıyla özgürce ilgilenebiliyor ve kamusal alanda daha görünür hale gelebiliyorlardı (Pelizzon, 2009: 203). Bu türden bir esneklik Almanya ve Fransa için de geçerliydi ve Parisli kadınların duvarcılık ustalığı da dâhil çeşitli zanaatlarda etkin olduğu görülmüştür (Pelizzon, 2009: 206-207).

3. ORTAÇAĞ SONRASI ve SANAYİ ÖNCESİ DÖNEMDE KADIN ve EKONOMİ

14. Yüzyılda özellikle İtalya’ da gelişen dokuma kapitalist sistemin yerleşmesine neden olmuştur. Örneğin bankacılık gibi yeni kurumlar bu sistemle birlikte büyümüştür. Bu ise ücret sorunlarına sebep olmuştur. Kadınlar açısından ise durum daha da gerileme anlamına gelmiştir çünkü kadınlar işlerin sadece hammadde kısmıyla sınırlı işlerde tutulmuştur. 14. Yüzyılda gelişen ticaret ekonomisinin etkisinde 16. Yüzyılla birlikte gelişen bir yoksulluktan söz edilmektedir. Bu kötü ortamda kadınlar ciddi sıkıntı içine düşmüşlerdir. Sözü edilen yoksullukta temel pay; kapitalist sistemin artı değer üstündeki olumsuz etkisi olarak gösterilmiştir. Hatta bu yoksulluğu azaltmak amacıyla kırsal alanlara dokuma işleri taşınmış ancak parasal değeri düşük işler olarak yorumlanmıştır. Kadınların konumu öylesine kötüleşmeye başlamıştır ki 1450’li yıllarla başlatılan bir “cadı avı” sürecine girilmiştir. Braudel’in tespitleri doğrultusunda bakıldığında Avrupa kötü gidişatını 15. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren durdurmuş bu sürecin devamında ise kentlerin kırsal alana göre açık ara bir farkla büyümesine neden olmuştur ki bu değişimin motor görevini zanaat ve sanayi diyebileceğimiz üretim kesimi üstlenmiştir (Braudel, 2013: 27-28). Ekonomide yaşanan bu olumlu gelişme kadınlar için olumsuzluğa neden olan değişimlerin habercisidir. Öncelikle evlilik bir araç olarak kullanılarak kadınlar 16. Yüzyılda erkeğin daha çok egemenliği altına girmiştir. Bu yüzyılda yaşanan statü kaybının bir sebebi “devlet” kavramı ile ilgilidir. Dönemin erkek egemen

yapılanması içinde erkeğin evin reisi olarak genel kabul görüşü çağın hâkim ideolojisi olmuştur (Pelizzon, 2009: 268). Böylesi bir ideoloji de devlet evin erkeği ile iş birliği içine girmiş olmakta idi ve Pelizzon'a göre ataerki bu sürecin toplumsal inşasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı. 16. Yüzyılla birlikte gelişen manifaktür kadınların evlerinde eşlerine yardımcı olmak adıyla iş olarak üretime geçtikleri bir dönemdir. Ancak şu bir gerçek ki bu dönemde erkekler daha çok kamusal alanda yer alırken kadınlar ev işlerinin dışında bir de eve iş almaya başlamıştır ve bu durum modern çağların toplumsal hiyerarşisinin de temellenme noktası olarak görülebilir. Örneğin tekstil sanayinde temel hammaddenin işlenmesi kadınların işiydi ve kadınlar bu emekleri karşısında aileye ödenen genel ücretten pay sahibi olurlardı (Goody, 2004: 152). Ayrıca 17. ve 18. Yüzyıl ticaretin ve kentsel ekonomilerin genişlediği ekonominin genel anlamıyla büyüdüğü ve perakende iş gücünün arttığı dönemlerdir (Braudel, 2013: 29-30). Öte yandan döneme ilişkin olarak 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar değişen toprak rejimi ve buna bağlı olarak köylüler üstünde yer alan dolaylı baskı da son derece önemlidir. Toprak rantı olarak bilinen ve çiftçilerin kiralayarak kiralanan toprağında ücret karşılığı köylünün emeklerini satarak gelir elde ettiği bu rejim temelde toprağın özel mülkiyet içerisine dâhil olunmasıyla ortaya çıkmıştır (Mazoyer ve Roudart, 2009: 389-390). Böylesi bir değişim içinde endüstriyel gelişmeyle birlikte kentsel gelişme daha ivedi bir büyümeye doğru ilerlerken kadınlar eve-iş alma olarak da bilinen bir ekonomik sistem içinde kalmaya zorlanmışlardır. İşte bu süreç içinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ya da kadınların ikincil işgücü piyasası sanayi devrimiyle birlikte çok daha katı bir hiyerarşiye dönüşmüştür.

Buraya kadar gelinen nokta itibariyle kadınların öncelikle kentsel ilerleme arttıkça ikincilleştiği; ikincisi ise kadınların evlilik aracılığında ataerki bir toplumsal cinsiyete mahkûm edildiğini görülmektedir. Birincisinde devlet, ikincisinde ise kilise ya da genel olarak dinsel buyruklar temel çıkış noktaları olmuştur.

4. SANAYİ DÖNEMİ ve SONRASI DÖNEMLERDE KADIN ve EKONOMİ

Sanayi toplumu üstüne eğilirken çeşitli ve farklı perspektiflerden yaklaşmak mümkündür. En genel gözlemlerle bakıldığında bu toplumsal dönüşüm her şeyden önce şu iki temel değişimi içermiştir; tarım toplumlarından ya da toprağa dayalı geniş üretim biçimlerinden makineye dayalı seri üretime geçiş ve geleneksel toplum tiplerinden modern toplumsal biçimlere doğru bir gelişmedir (Giddens, 2012: 33-37). Bu sürecin elbette toplumsal etkileri siyasal ve

ekonomik biçimlerde görülebilir. Sözü edilen değişimlerin kentsel değişimlerle iç içeliği bir vakıdır ve Manchester manifaktüründe yer edinen gelişme bu dönüşümlerin insanlık tarihi açısından ilk önemli örneği olmuştur (Faulkner, 2012: 184). Söz konusu devrimin İngiltere’de ortaya çıkması bir tesadüf değildir; hatta bu değişim bir ilerleme olarak 16. Yüzyıla geri giden tarihsel kökleri itibariyle düşünüldüğünde toprak rantıyla başlayan ticaret kapitalizmine dayanmaktadır (Zubristski vd.,2009: 29).

Sanayi devrimiyle ilişkili bir diğer başlık olarak üretim faktörü vardır ve bu faktör bir şekilde tüketim ile ilgili olduğundan insanların tüketime yönelmesi çeşitli nedenleri içermiştir. Örneğin nüfus artışı güncel yaşam içindeki doğrudan gereksinimler teknik gelişmeye dayalı zanaatın ilerlemesi vb. olgular söz konusu olabilir. Sombart bu sürece ilişkin yaptığı inceleme de kapitalist ekonomiyle bağlantılı olarak insanların güncel yaşamlarına dikkat çekmiş ve ticaret ile doğrudan ilişkili olarak sanayideki gelişmeleri gözler önüne sermiştir (Sombart, 2013: 203). Bu temel yaklaşımlarda üretim faktörünün sanayi toplumları üstünde ki etkileri çok açıktır ve bunun nesnel boyutlarını kentsel gelişmelerde görmek mümkündür. Doğrusu, tarihsel zaman içinde kentsel değişimler her zaman ilerlemenin mekânsal yerleşkeleri olarak sunulmuş bu sürecin ortaya çıkmasında kır ile kent ayrımları temel bir çıkış olarak gözlemlenmiştir. O halde sanayi kapitalizminin değişim hipotezlerinden birisi olarak kentsel değişimler ya da gelişmeler modern kapitalist ekonominin de bir motoru olarak anlaşılmaktadır (Lefebvre, 2014: 28). Bu değişimlere konumuz açısından bakıldığında ailelerin ve toplumsal yapıların derin bir değişime uğradığı görülmektedir. Kapitalist uygarlık tarihsel gelişimi açısından ele alındığında ve aile yapılarından kurumsal yapılara kadar gözlemlendiğinde Schumpeter’in yerinde teşhisiyle rasyonalist bir yönelime sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. (Schumpeter, 2010: 155). Kentlerin buradaki rolü açısından bakıldığında özellikle 19. Yüzyıl dönemi açısından kırdan kente doğru çok etkin bir göç ile karşılaşmaktayız. Bu sürecin kentler üstündeki etkisi mekânsal dönüşümlerden ulaşım alanında yer edinen bir dizi değişimleri de içermektedir (Ragon, 2010: 22).

Kısaca özetlendiğinde sanayi devrimiyle değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar insanların yaşam içinde ki rollerini ve etkileşim biçimlerini de değiştirmiştir. Yeni bir yaşam düzeni içinde insanların “sınıf” kavramıyla kümeleştirildiği bir dizi olayların içerilmiş olduğudur (Dworkin, 2012: 43). Toplumların bu yeni kavram ile güncel yaşamlarının tanımlanmasında merkezi konu devletin sistemsel değişimlerinin de söz konusu olduğu gerçekliği göz

önüne alındığında emek kesiminin değişimine tanık olunduğudur (Harvey, 2012: 50-51). Modern devlet açısından sürece bakıldığında bürokrasi sanayi kapitalizminin genel karakteriyle uyumludur (Weber, 2011: 313-316). Sanayi toplumunda yer alan iş bölümü ile çağdaş bürokrasi ilişkisi ise benzer biçimde rasyonel bir ilişkiler ağından ibarettir (Aron, 1978: 77).

Güncel yaşamdan ekonomik yaşama kadar geniş bir alanda meydana gelen değişimler içinde kadınların konumu çok daha özel bir öneme sahip ve aslında tarihsel olarak da genel çizgiye uygun bir biçimde olumsuzluklarla doludur. Diğer bir ifadeyle 16. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ataerki kurumu bir diğer anlamda toplumsal ikincilleştirme politikası temel değişim nedenleri göz önüne alındığında sanayi devrimiyle daha sert bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bunun belki de ilk nedeni kırsal alandan meydana gelen göçler ve bu sayede ailelerin tümüyle tekilleşmesi olmalıdır. Konuya özgü olarak değerlendirildiğinde asıl önemli olan kırsal kesimdeki kadının işçi olarak şehirlerde çalışma yaşamının yanında yaklaşık aynı yoğunluktaki ev işçiliğiyle ilgilidir (Mitchel ve Oakley, 1998: 48). Kadınların bu ikili konumları sanayi devriminden günümüze kadar etkisini sürdürerek devam etmiştir. Sözü edilen ikili konum ekonomik sistem içinde meydana gelen “eve-iş verme” yerini “fabrika” sistemine bırakmasıyla (Koray, 2008: 54) yakından ilgili olarak daha da keskin bir biçimde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu süreç içinde kadınların ev dışında ayrı bir yaşam içine girdiğini düşündüğümüzde çalışma şartları ikili bir konuma yerleşir. Bu temel sorun iki unsuru barındırmaktadır. İlki; kadın aile içinde tek başına bir işçi olduğu ve ikincisi dış dünyada bu ev-işi gerekçesiyle erkeğe göre daha düşük ücrete tabi olarak toplumsal cinsiyetin ayrımcılığına hedef olduğudur. Böylece ev içinde erkekle kadın arasındaki bu eşitsizlik dış dünyaya da yansımış olmaktadır (Kymlicka, 2006: 535). Kadının döneme ilişkin güncel yaşamı içinde hayatının ne denli zorluklar içinde idame ettirdiğine dair örnek olaylar söz konusudur. Bu olaylar da barınma, yolculuk, gece vardiyaları, ayrıca gündüz ev işleriyle ilgili bir sürü zorluklar konu edilmiştir (Brizon, 1877: 465-467). Kadınların bu ayrımcılık içinde inşa edilen yaşamlarının zorluklara dair 19. Yüzyıl getirisi bir yanda yeniden üretilen erkek egemen kurumsal tipler -örneğin bürokrasi ve yerel yönetimler- diğer yanda yeni iş gücü aracılığında yani emek güçlerinin ikincilliği aracılığında çok daha katmerli olmuştur. Kadınların aydınlanma çağlarıyla verdikleri mücadele girişimleri ile 19. Yüzyılda eğitim hakkı ya da ancak 20. Yüzyılda vatandaş olma haklarını elde edebilmişlerdir (Koray, 2008: 342-43). 19. Yüzyıl sürecinde gelişen bilinçlenme eşliğinde sosyal politikalar gelişmiş ve bu gelişimin belki de bilinen ilk kırılma noktası 1848 ayaklanmaları olmuştur.

1848 ayaklanmalarının tarihsel geçmişi erken dönem kapitalist uyarlanmaya kadar geri götürebilirse de asıl çıkış noktasını Fransız devrimiyle bulur. Ayaklanmalar başarısızlığa ulaşmış olsa da örgütlenme bilincini ortaya çıkarmıştır. 1848 yenilgisi ya da bilinçlenmesi birkaç yıl içinde işçi sınıfı için siyasal bir parti kurulması yönünde ve oy hakkı adına demokrasi çerçevesinde mücadele kararı almalarına neden olmuş bu süreç içinde örgütlenmeye dair tartışmalar başlamıştır (Beer, 2012: 549). 1862 olarak tarihlenen siyasal örgütlenme işçi hareketlerinin politik arenada yer edinmesini ve bu sayede yani oy hakkının elde edilmesiyle sistem içinde değişimi ve kooperatifler aracılığıyla da bir tür entegrasyonu içermekte idi (Engels, 1995: 13). Bu tartışmalar Avrupa'da 1870'li yıllara kadar yaygınlık kazanmıştır. Kaldı ki 1870'li yıllar klasik liberal ekonominin de sorunlu yılları idi ve bu dönemler de devletin ekonomiyi müdahalesi tartışıldığı yıllar idi (Touraine, 2011: 134).

Kadın hareketlerinin en temel beklentilerinden bir tanesi de oy hakkına sahip olabilmektir. 1832 yılında İngiltere'de yapılan reform sayesinde oy hakkı genişlemiş ve kadınların bu hak talepleri 2 yıl sonra sendikalaşmayla devam etmiştir (Thompson, 1998: 54). Kadınların sosyal ya da siyasal anlamda haklarını kazanma çabaları da tıpkı anne olmak ile çalışan kadın olmayı kazanma hakları gibi iki ayrı emeği içermiştir ki bir yandan yurttaşlık hakları diğer yandan ücret hakları söz konusudur. Burada işsiz kalma sorunu ve sosyal güvenlik haklarını birlikte elde etme çabası olarak gözlemlenebilir. Bunun nedeni erkeklerin daha fazla ücret alması kadınların işgücü sektörlerinin daha istikrarsız alanlarda yer edinmiş olmasıdır (Bock, 2004: 183). Bütün bu değişimlerin temelinde 1848 eylemleri yer almaktadır ve bunun en bariz göstergesi de aynı yıl düzenlenen çalışma yasalarıdır. 1848 dönemi kararname ile İngiltere'de 11 saat olarak belirlenen çalışma saatlerinin yanında çocuklar ve kadınlar üstünde de yeni kararlar alınmıştır. Kadınların gece vardiyasında çalışmaları 1891 tarihli yasa uyarınca değiştirilmiştir. Devamında 1900 yılında kadınların çalışma yaşamına özgü konumu için bir belirleme getirilerek iş yeri sahipleri de uyarılmıştır. Öte yandan kadınlara dair sağlık ve sosyal sigorta hakları 20. Yüzyılın ilk yıllarına rast gelir. 1909 tarihinde kadınların ilk emeklilik maaşlarını aldıkları bilinmektedir ve 1911 yılında ise kadınların yoksulluk durumları öne çıkarılmış ve buna dair İngiltere'de pirim ödemelerinde kadınların daha düşük ücret ödemeleri kararlaştırılmıştır (Bock, 2004: 184). Endüstriyel gelişmeyle birlikte bir biçimde kadınların yaşamlarının maddi yönlerinde iyileşme olduğu bir gerçektir. Burada asıl sorun kadının işgücü ile bundan elde ettiği gelirin orantısızlığıdır ve bu durum çağımızda da belli oranda devam etmektedir. Örneğin bu dönemlerde erkeğe yapılan genel

ödeme kadınlar açısından daha da olumsuzluklar içerir. Bunun ilk nedeni kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet ayrışmasına dair olumsuz etkidir ve çağın İngiliz hükümeti ile muhafazakâr tutum arasındaki yakınlığın bunun için bir zemin olmasıdır ki fabrikasyon sürecinin elbette kadınlar için bireysellik kazanımı sağladığı da bir diğer gerçektir (Goody, 2004: 159). Kadınların emek gücü katılımlarında daha da düşük olduğunu ayrıca vurgulamak gerekmektedir. Diğer anlamda kadınların asıl işgücü piyasası yoğunluğunun hizmet sektörüyle karşılaşılması onların sanayi dallarında daha geride kalmasıdır. Bu ise gelir oranlarını daha da düşük seviyede tutmuştur. Mesela 1950’li yıllarda dahi kadınların %50’si işgücüne katılımcı olabilmişti ve günümüzde bu rakam %52 düzeyini bulabilmiştir (Koray, 2008: 348). Yine Koray’ın araştırmalarına bakıldığında kadınların işgücüne katılımı isteğe göre ya da kültürel ortama göre farklılıklar da göstermiştir. Bu sürecin değişiminde de hizmet sektörünün bir faktör olduğu gözlemlenmiştir (Koray, 2008: 349). Kadınların işgücü piyasasında edindiği sektörel konumun ya da konumların erkeklerle belirli oranda farklılıklar içermesinde bir diğer temel neden kadınların seçime zorlanmasıyla da ilgilidir. Bu seçim “çocuk” yapma ile “işgücünde ilerleme” arasındadır ve bu günümüzde de aynen güncelliği devam ettiren bir sorundur. Kadınların hak arayışlarının asıl etkisi 1960’lı yıllardan sonra kendini gösterse de 19. Yüzyıldan itibaren bu arayışları tarihlendirmek mümkündür. Kadınlar ikinci dünya savaşından sonra endüstriyel gelişmeye işgücü olarak daha yoğun bir şekilde katılmıştır. Burada iş olanaklarının çeşitlenmesinin ayrı bir önemi vardır. Ama öte yandan ikinci dünya savaşının kadınlara iş olanağı sağlaması da bir diğer gerçektir ve aslında bu durum kadınların ikincil işgücü olmalarının da bir tescilidir. Ne zaman ki erkek işgücünde düşmeler yaşansa -savaş ya da başka sebeplerle- kadınlar işgücüne daha çok dâhil olmaktadır.

1972 yılında ABD de kadın ve erkek istihdamı konusunda erkeklerle eşitlik getiren bir yasa çıkmış ve devamında BM 1975 ile 1985 arasını “Kadın 10 Yılı” olarak ilan etmiştir (Bock, 2004: 276). 1979 yılında ise ayrımcılığa karşı bir sözleşme ilan edilmiş ve Türkiye bu sözleşmeye 1985 yılında onay vermiştir. Ekonomik olarak kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılmasına dair olan düzenlemenin yürürlüğe girişi 3 Eylül 1981 tarihinde olmuştur (Kapani, 1996: 41). Bu söz konusu sözleşmenin ardında İnsan Hakları Beyannamesi vardır. Endüstriyel toplumda kadın haklarında ilerleme görülmüş ve özellikle hizmet sektörünün bu sürece etkisi daha belirgin bir biçimde gözlemlenmiştir. 80 sonrası dünya tüketim dünyasıdır ve hizmet sektörü bu dönemin ekonomik motoru olmuştur. Son on yılda kadınların işgücü rakamı 1,1 milyardan 1,2 milyara ulaşmıştır. Mesela kadınların işsizlik oranı %6,4 iken erkekler, %5,7

oranındadır ve ciddi bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. İşte bunun temel nedeni hizmet sektöründe yer alan artıştır. 2007 yılı verilerine göre dünya genelinde endüstriyel alanda kadın oranları %17 civarında ve Avrupa da kadının tarımdaki istihdamı %7,5 civarındadır (Koray, 2008: 348-351). Hizmet sektöründe kadın istihdamının artması, işe olan eğilimle birlikte ayrıca eğitim seviyesindeki artışla da yakından ilgilidir. Ancak sektörel bazdaki bu ilerleyiş toplumsal yaşamda kadın erkek ayrımcılığına engel olamamaktadır. Bu olumsuzluk süreci ile kadınlara verilen ücret düşüklüğünün yakından ilgisi vardır. Pembe yakalı işler olarak adlandırılan bu sektörler kadınların yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Kadın sektörü olarak ortaya çıkan bu yeni ekonomi alanı kadınlarla erkekler arasında aslında daha net bir ayırım yapmış oluyor. Bu ayırımın nedeni kadının hem ekonomik özgürlüğü istemesi ama hem de anne olmak istemesi ile ilgilidir. Bu tür olumsuzluklar ücret ve statü ayırım ve dengesizliğine neden olmaktadır. Hizmet sektörü kadınlara daha fazla çalışma olanağı sağlamış ama bu onları daha nitelikli bir hale kısmen getirirse de tam doyum sağlayamadığı için sorunları da beraberinde taşımıştır. Ayrıca tam zamanlı işlerde çalışmak konusunda sorun yaşayan kadın bir kriz esnasında ilk etkilenen kesim olmaktadır. Çünkü esnek ekonomi olarak da anılan hizmet sektöründe kadının yaptığı tüm işler onun adına ikincil olmakla nitelendirilmektedir.

Kadınların ekonomik ve politik bağlamda 1980 sonrası dünyada daha nicel bir yükselişe sahip oldukları görülmektedir. 1970'li yılların her anlamda dönüşmesiyle meydana gelen yeni politik ve ekonomik, sosyal ve felsefi süreçler özellikle bilişim sektörüyle bilgi temelinde kurulmuş ve hizmet yanlı olmasıyla birlikte bu yeni ekonomi sürecinde kadınlara dair iş sektörleri çeşitlenmiştir. Üretimden tüketime doğru bu dönüşüm hizmet sektörünü güçlendirmiştir. Ancak böylesi dönüşümle kadınların istihdamı artsa da bu defa da ücret ayrışmalarında sorunlar ortaya çıkmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki ücret sorunu döneme ilişkin genel bir ekonomi problemidir. Ancak zamanla kadınların iş yaşamlarında bazı kolaylıklar öne çıkmıştır; ebeveyn izni bunlardan bir tanesidir. Çocukların kadın işgücünde bir adım geriden başlanmasına neden olduğu bilinmektedir. Böyle bir süreç iş yaşamında koşullar açısından engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla kadınlar ev işini ya paylaşmalı ya da iş yaşamında daha esnek çalışma imkânına kavuşmalıdırlar. Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar erkeklerin ev işlerinde daha çok gelişmişliğini gösterse de beklenenin gerisindedirler (Giddens, 2013: 254-260). Kadınların 1980 sonrası ekonomi dünyasında istihdam düzeylerinin artmasında bazı nedenler vardır. Bunlardan en etkili olan başlığı esnek çalışmadır ve

kadınlar için yarı-zamanlı çalışma onların ev işine bir ek dayanak olarak anlaşılmasından kaynaklanır ki bu perspektif günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Castells, 2008: 292). Nihayetinde kadınların 1970’li yıllardan 2010’lu yıllara gelindiğinde istihdam oranlarında büyük bir ilerleme olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kadınların ekonomi temelinde yaşadıkları değişimler ardında politik ve kültürel etkinlikleri de barındırmış ve ekonominin sistemsel değişiminde her zaman kadın işgücünün sosyo-kültürel etkinliği kendini açıktan açığa öne çıkarmıştır. Diğer anlamda kadın işgücü ve onun etkisinde gelişen sosyo-kültürel alan post modern döneme aile ve politika alanlarında damgasını vurmuştur. Kadınların sadece ailenin bir bireyi olmanın ötesinde “birey ve kadın” olarak haykırırları ciddi etkiler sağlamıştır. Feminist kuramların merkezinde yer alan konulardan biri, kadının, kamusal alanda etkin olması yönündedir ve bu etkinliğin artması adına ekonomik özgürlük savunulan ana başlıklardan birisi olacaktır. Ne var ki görüldüğü üzere ekonomik iyileşmenin belirgin biçimde 80 sonrası dünyada yaşanmış olması kadın erkek ayrımcılığına çözüm getirmekte yeterli olamamıştır. Bu noktaya eleştiriler hukuksal alanda ve aile içinde ki patriarşiye kaymış geleneksel politik süreç eleştirilmiştir. Çalışmada ataerki yapılanma tek bir başlıkla yani salt bir ekonomik çözümlerle bağlantılı olmamış tüm diğer toplumsal etkinliklerin de burada etkin olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla kadınlar açısından olumlu yönde gelişen ekonomik özgürlük onların ataerki yapılanmadan kurtulmalarına gerektiği kadar destek verememiştir. Bu özellikle Avrupa dışında yaşayan kadınlar açısından çok daha olumsuz bir yönde devam etmektedir. Fakat aynı zamanda sürekli değişen dünya ekonomik konjonktüründe kadının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Fakat kadın ekonomide ister çalışan ister girişimci sıfatıyla olsun yeteri kadar yer bulamamaktadır. Kadının ekonomide yeteri derecede olamamasının nedenlerine bakıldığında özetle; kültürel etki başta olmak üzere yetersiz eğitim düzeyi, düşük ücret, kadının ev ve iş yaşamını bir arada götürmek zorunluluğu, eşten ya da aileden izin alamamak gibi belli başlı unsurlar sıralanabilir. Eğitim alan kadının bile geleneksel rol modelinin dışına çıkmasının çok da kolay olmadığı görülmektedir. Fakat bütün zorluklara rağmen toplumu şekillendirmede kadının payının önemi ve derecesi düşünüldüğünde çözümün yine ve yeniden kadından geçtiği bir kez daha ortaya çıkmış olur.

Diğer bir boyut da kadına yatırım yapılmayan ve kadının ekonomiye kazandırılmadığı toplumların gelişmişlik yönünden eksik kaldığıdır. Nitekim kadının ekonomiye kazandırılması ile istikrarlı ekonomik düzenden ancak söz edilebilmektedir. Kadını ekonomide yok saymak ise beşeri nüfusun neredeyse yarısını yok saymak yani atıl hale getirmek demektir. Ne var ki değişen toplumsal yaşamda ekonomik ayrımcılık katılımcılığı ve şeffaflığı da olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışma sonucunda görülmüştür ki ekonominin temel yapılanmasında sosyo-kültürel etkinliklerin önemi doğrudan kadınların bu alanda ikincil bir konumda kalmasını meşrulaştırmıştır. Elbette böylesi bir sürecin ekonomiye olumsuz etkileri bir yana ayrıca politik arena da tek yanlı ve karizmatik siyasal erkin güçlenmesini sağlamış bu ise muhafazakâr bir yönetim sürecini tekçi tutumlara doğru sürüklemiştir. Muhafaza etmek her zaman yenilemeyi kendi içinde barındırmaya zorunludur. Kadınların politik ve sivil alanda temsil oranlarının artması, onların katılımcılığı toplumsal kültürün de muhafazası için ayrıca gereklidir.

KAYNAKÇA

- Altaş, Seyithan. (2011). **Uygarlık Tarihi**, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Aron, Raymond. (1978). **Sanayi Toplumu**, Çeviren: E.Gürsoy, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Bates, Daniel G. (2013). **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji – İnsanın Doğadaki Yeri**, Kolektif Çeviri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Beer, Max. (2012). **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Genel Tarihi**, Çeviren: Galip Üstün, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Benevole, Leonardo (2006). **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çeviren: Nur Nirven, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Bock, Gisela. (2004). **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Bolch, Marc. (2014). **Feodal Toplum**, Çeviren: Melek Fırat, Isık Yayınları, İstanbul.
- Braudel, Fernand. (2013). **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çeviren: İsmail Yerguz, Say yayınları, İstanbul.
- Braudel, Fernand. (2014). **Uygarlıkların Grameri**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Brizon, Pierre. (1977). **Emeğin ve Emekçinin Tarihi**, Çeviren: Cemal Süreyya, Onur Yayınları, İstanbul.
- Can, İslam. (2013). **Sistemik Aile Sosyolojisi**, (Editör: Mustafa Aydın), **Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Castells, Manuel. (2008). **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, 2. Cilt: Kimliğin Gücü, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dworkin, Dennis. (2012). **Sınıf Mücadeleleri**, Çeviren: Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Engels, Friedrich. (1995). **Anti-Dühring**, Çeviren: Kenan Somer, Sol yayınları, Ankara.
- Faulkner, Neil. (2012). **Marksist Dünya Tarihi – Neandertallerden Neoliberalere**, Çeviren: Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul.
- Freeman, Charles. (2013). **Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Çeviren: Suat Kemal Angı, Dost Yayınevi, Ankara.
- Fromm, Erich. (2012). **Özgürleşme Olgusu**, Çeviren: Sedat Erdemli, Altınpost Yayınları, Ankara.
- Giddens, Anthony. (2012). **Sosyoloji – Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, Çeviren: Ülgen Yıldız Battal, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Giddens, Anthony. (2013). **Sosyoloji**, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Goody, Jack. (2004). **Avrupa'da Aile**, Çeviren: Serpil Arısoy, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Harvey, David. (2012). **Sermaye Muamması, Kapitalizmin Krizleri**, Çeviren: Sungur Savran, Sel Yayınları, İstanbul.

- Haviland, William, Prins, Harald, Walrath, Dana, McBride, Bunny. (2008). Kültürel Antropoloji, Çeviren: İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Hazlitt, Henry. (2006). **Ahlakın Temelleri**, Çeviren: Mehmet Aydın & Recep Tapramaz, Liberte Yayınları, Ankara.
- Ilin, M. ve Segal, E. (2009). **İnsan Nasıl İnsan Oldu**, Çeviren: Ahmet Zekerya, Say Yayınları, İstanbul.
- Kapani, Münici. (1996). **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Koray, Meryem. (2008). **Sosyal Politika**, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kymlicka, Will. (2006). **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, Henri. (2014). **Kentsel Devrim**, Çeviren: Seliz Sezer, Sel Yayınları, İstanbul.
- Malinowski, Bronislaw. (1992). **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Çeviren: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Mazoyer, Marcel ve Roudart, Laurence. (2009). **Dünya Tarım Tarihi – Neolitik Çağdan Günümüzdeki Krize**, Çeviren: Şule Ünsaldı, Epos Yayınları, Ankara.
- Mneill, William H.(1989). Dünya Tarihi, Çeviren: Alaeddin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara.
- Pelizzon, Sheila Margaret. (2009). **Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme**, Çeviren: İhsan Ercan Sadi ve Cem Somel, İmge kitabevi, Ankara.
- Pointing, Clive. (2011). **Yeni Bir Bakışla Dünya Tarihi**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.
- Ragon, Michel. (2010). **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Roberts, J.M. (2010). **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Schumpeter, Joseph A. (2010). **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi**, Alter Yayınları, Ankara.
- Sennet, Richard. (2011). **Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sombart, Werner. (2013). **Aşk, Lüks ve Kapitalizm**, Çeviren: Necati Aça, Pharmakon Yayınları, Ankara.
- Sowerby, Robin. (2012). **Yunan Kültür Tarihi – Homerik Çağ, Tarih, Din, Sosyal Yaşam, Spor, Edebiyat, Mitoloji, Felsefe ve Sanat**, Çeviren: Özgür Umut Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Tannenbaum, Donald ve Schultz, David. (2008). **Siyasi Düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri**, Çeviren: Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.
- Thompson, Dorothy. (1998). Kadınlar ve 19. Yüzyıl Radikal Politikası: Yitirilmiş Bir Boyut, (Editör: Mitchel, J ve Oakley, A.), **Kadın ve Eşitlik**, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul.

- Thomson, George. (1991). **Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler – Tarih Öncesi Ege**, Çeviren: Celal Üster, Cilt: 2, Payel yayınları, İstanbul.
- Touraine, Alain. (2011). **Demokrasi Nedir?**, Çeviren: Olcay Kunal, YKY Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max. (2011). **Sosyoloji Yazıları**, Çeviren: Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul.
- Wolf, Eric R. (2000). **Köylüler**, Çeviren: Abdülkerim Sönmez, İmge Yayınevi, Ankara.
- Wood, Ellen Meiksins. (2013). **Yurttaşlardan Lordlara – Eski Çağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, Çeviren: Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul.
- Yalom, Marilyn. (2002). **Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi**, Çeviren: Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç, Çitlembik Yayınları, İstanbul.